

KAREL JAROMÍR ERBEN - KYTICE (...Z POVĚSTÍ NÁRODNÍCH)

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

lyricko-epická básnička sbírka (poezie); sbírka balad*

Literární směr:

vydáno r. 1853 (od r. 1861 i s baladou *Lilie*); český romantismus*

Slovní zásoba, figury, tropy a stylistická charakteristika textu:

jazyk spisovný (zastaralý); archaismy* (*robota, husar*) a další zastaralé tvary (*bodejž*); zvukomalba* („...*na topole podle skal, zelený mužik zatleskal*“); zdrobněliny (*husárek*); citoslovce (*báč!*) → dějový spád + dramaticčnost; FIGURY: anafory* („*Pojď si proň, ty Polednice, pojď, vem si ho, zlostníka!*“) či epizeuxis*; TROPY: mnoho personifikací*, metafor* a eufemismů*; TEXT: prolínání přímé řeči postav („*Bodejž si jen trochu málo...*“) a monologu vypravěče („*A hle, tu kdos u světlnice dvěře zlehka odmyká*“); baladická zkratka = zhuštěný a úsporný jazyk, často neslovesné věty bez spojek; nálehavost a mystičnost (pohádkové a magické prvky)

Rytmus, verš, rým:

RYM: sdružený - aabb (*Vodník, Svatební košile, Zlatý kolovrat, Vrba, Lilie, Dceřina kletba*), střídavý - abab (*Kytice, Polednice, Středý večer, Poklad, Věštkyně*) i přerývaný - abcb (*Vodník, Holoubek*), v baladě *Záhořovo lože* střídavý, družený a obkročný; VERS: přízvucný; RYTMUS: ve většině balad různorodý (trochej, jamb, daktyl, a jejich kombinace)

Téma a motivy:

základní vztahy mezi lidmi, např. vztahy mezi matkou a dítětem; rozpor mezi jednáním postav a tradicemi, resp. pradávnu morální zkušeností lidstva (např. zapomenutí na lásku k dítěti, chamtivost, apod.) → za chybné chování vždy přichází trest; MOTIVY: chyba, vina, trest, spravedlnost, pokání, rodina, rodič, dítě, vztah, manželství, mateřská láska, pokora, víra

Vypravěč/lyrický subjekt:

autor - vnější pozorovatel děje (-er forma) X časté střídání s přímou řečí (monologem) jednotlivých postav

Postavy:

převažují ženy a děti, dále pohádkové/nadpřirozené postavy; kromě balady *Záhořovo lože* všechny hl. postavy = ženy; kromě balad *Středý večer* a *Zlatý kolovrat* jsou postavy bezejmenné; KYTICE: matka, děti; POKLAD: matka, malý syn; SVATEBNÍ KOŠILE: dívka, oživlá mrtvola, umřelc; POLEDNICE: matka, malý syn, Polednice (divá žena), otec; ZLATÝ KOLOVRAT: matka, dcera, Dora (nevlastní dcera), král, stařeček, pachole; STĚDRÝ VEČER: Marie, Hana, Václav; LILIE: dívka (lilie), pán, jejich syn, pánova matka, sluha; HOLOUBEK: vdova, muž; ZÁHOŘOVO LOŽE: Záhoř (loupežník), poutník; VODNÍK: matka, dcera, Vodník, malé dítě; VRBA: žena, muž, dítě; DČERINA KLETBA: dívka; VĚŠTKYNĚ: věštkyně

Děj:

1. KYTICE: vstupní balada; etymologická = vysvětluje název květiny (mateřídoušky); zemře matka → je jí líto dětí, které jí chodí na hrob → převtělí se do květiny; matka = symbol vlasti a národa; autor doufá, že „dětí vlasti“ tuto „svou“ matku v jeho básni poznají 2. POKLAD: matku při cestě do kostela na Velký pátek zláká poklad v jeskyni → zlato si bere hned navdokrát, pak si ale vzpomene, že v jeskyni zapomněla malého syna → jeskyně už ji potřeby domnit nepustí → zlato se mezitím promění v kamení → po roce najde v jeskyni synka živého; porušení vztahu matka-dítě z chamtivosti; první ze dvou balad s dobrým koncem; předlohou stará šumavská pověst; 3. SVATEBNÍ KOŠILE: dívka se modlí ke svému milému, který je na vojně → místo čekání na něj chce zemřít (= rouhání) → její milý se vrací, ale jako oživlá mrtvola → dívka je okouzlena a nechá se vést až na hřbitov → na poslední chvíli pozná, že nejde o živou bytost, a schová se do márnice → uvnitř je umřelc, kterého „zombie“ zvenku přemlouvá, aby mu odemkl, dívka se ale uslovně modlí, a tak umřelc po každém probuzení vždy zase usne → dívka je zachráněna příchodem rána; druhá z celkem dvou balad s dobrým koncem; motiv přílišného lpění na mrtvém; 4. POLEDNICE: malý syn zlobí matku při vaření → ta v návalu zlosti volá Polednici, která nakonec opravdu přijde → chce si dítě vzít, ale matka ho brání tak utrpěně, až ho sama uduší → otec přichází z práce, najde matku v bezvědomí a dítě udušené; potrestání za porušení vztahu matka-dítě → smrt dítěte; 5. ZLATÝ KOLOVRAT: král potká v lesní chalupě Doru → chce ji za ženu → její nevlastní matka chce ale provdat svou vlastní dceru → ženy společně Doru zabijí, její oči, ruce a nohy berou s sebou → král se ožení (obě dívky vypadají stejně) → po čase tajemný stařeček najde v lese Dořino tělo → posílá na hrad pachole postupně se zlatým kolovratem, přeslící a kuzelem, aby je vyměnilo za její nohy, ruce a oči → poté Doru „složí“ dohromady a oživí ji svou vodou → král se vrací z války a žádá ženu, aby upředla zlatou nit → zlatý kolovrat ale svým vrčením celý podvod vyrazí → král je zděšen a vydává se do lesa hledat Doru → najde ji, vezmou se a macecha s dcerou jsou kruté potrestány - jejich oči a končetiny jsou hozeny vlkům; pohádkové motivy; dobro > zlo; 6. STĚDRÝ VEČER: Marie a Hana chtějí znát svůj osud → skládají se nad jezerem → Hana ve vodě vidí Václava, Marie pohřeb → Hana se do roka dvádá za Václava, Marie umírá; poučení - člověk nemá chtít znát svou budoucnost = porušení přirozenosti; 7. LILIE (přidána dodatečně): dívka je namísto hřbitova pohřbena v lese → na hrobě jí roste bílá lilie → každý ji chce, i místní pán → ten ji nechá vykopat a sřežít sluhou ve své zahradě → v noci se lilie mění v dívku, chodí po zahradě a divně mluví → chce ukřivt před sluncem, pán jí ho nabízí výměnou za manželství → porodí mu syna → pán odjede do války, strážcem lilie jeho matka → ta ale chce lilii mrtvou, a tak ji nechá na slunci → když se pán vrací, lilie (dívka) i syn jsou mrtví → v návalu zlosti přejde matce to samé; 8. HOLOUBEK: mladá vdova oplakává na hřbitově svého zesnulého manžela → okolo jde mladý muž, který ji svede → do měsíce se koná hluchná a okazalá svatba → nový manžel ji přesvědčuje, že zesnulý už o ničem neví → po čase na hrobě prvního manžela vyroste dub, na kterém sedává holoubek → pokazuje, když žena hrob navštíví, smutně vrká, aby ji připomněl její vinu (bývalého manžela ve skutečnosti otrávil) → nakonec nevzdří a sama se utopí v potoce → kvůli křesťan, pravidlům je uložena mimo hřbitov; 9. ZÁHOŘOVO LOŽE: poutník putuje do pekla kvůli paktu svého otce s Dáblem → po cestě se setkává s loupežníkem Záhořem, který ho chce zabít → nakonec nechá poutníka jít pod podmínkou, že mu z pekla podá zprávy → po roce mu poutník vypravuje, jak mu v pekle nechtěl Dábel smlouvu, uzavřenou s jeho otcem, vydat → Satan (vládcé pekla) tak musel Dábla mučit, místo jině i na tv. Záhořově loži, již připraveném v pekle pro Záhoře → Záhoř, kterého zpráva vyděsí, se ptá poutníka, jak může odčinit své hříchy → poutník zarazí Záhořovy kvy do skály a řekne mu, ať se u něj modlí a čeká na jeho návrat → poutník se vrací až po 90 letech (tentokrát už jako biskup) → na místě je jen jablko a pářez → pářez se promění v Záhoře a poutník Záhořovy sděluje, že jeho hříchy jsou smazány → oba se zděsí a chce svůj čin napravit → duše v bílé holubice a společně vzlétnou nebi, aby oba konečně dosáhli klidu; pokání → odpuštění; 10. VODNÍK: dcera chybíje - neposlechna matka a jde k jezeru → Vodník ji unese do vodního světa → porodí mu dítě → později prosí Vodníka, aby mohl matku navštívit → Vodník ji nakonec pouští, ale nechává si pod hladinou dítě jako pojistku → tentokrát již dcera svou matku poslechna a do jezera se nevrátí, Vodník ale za trest zabije jejího společného dítě a jeho krvavé ostatky nechává u dveří chalupy; neuposlechnutí > trest (1. vtažení do vodního světa, 2. smrt dítěte); 11. VRBA: muže zajímá, proč je jeho žena přes den v pořádku, ale v noci úplně „bezduchá“ → přijde na to, že se její duše v noci mění na duši vrby → nechce se s vrbou o svou ženu dělit, a tak ji pokácí → v tom okamžiku ale umírá i jeho žena → muž se zděsí a chce svůj čin napravit → duše jeho ženy mu poradí, aby dal z vrbového větvě vyrobil košlebu pro jejich děti a aby vrbu vysadil kolem vody → dítě si bude moci dělat z vrby píšťalky a jeho matka tak bude stále s ním; totemistické prvky; 12. DČERINA KLETBA: mladá žena zabije své dítě → chystá se oběsit → proklíná svou matku za to, že ji vychovávala příliš volně; porušení vztahu matka-dcera; 13. VĚŠTKYNĚ: nedějová balada; autor píše o budoucnosti českého národa a o věštkyni a jejím věštění o českých dějinách a mytech (Přemysl Oráč, kněžna Libuše); tematicky se podobná první baladě - Kytici; je silně vlastenecká

Čas a prostor:

čas neupřesněn (v případě autorovy současnosti 19. stol.); místa symbolická - KYTICE: hřbitov; POKLAD: chalupa, jeskyně; SVAT. KOŠILE: chalupa, hřbitov, márnice; POLEDNICE: chalupa; ZL. KOLOVRAT: les, chalupa, hrad; STĚDRÝ VEČER: jezero a okolí; LILIE: les, pánovo sídlo; HOLOUBEK: hřbitov; ZÁHOŘ. LOŽE: cesta do pekla, místo u skály; VODNÍK: chalupa, jezero; VRBA: chalupa, okolí chalupy; DČER. KLETBA: -; VĚŠTKYNĚ: -

Kompozice:

předem promyšlené rozvržení celé sbírky - skládá se z 13 balad, které jsou zrcadlově uspořádány = zrcadlová kompozice (výstavba) - 7. balada je prostřední, ostatní jsou zrcadlově uspořádány podle podobnosti svých dějů (1. > 13., 2. > 12., 3. > 11., 4. > 10., 5. > 9., 6. > 8.); sloky po 4 verších; KOMPOZIČNÍ POSTUP VYPRÁVENÍ: u většiny balad chronologický (*Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat*), někdy částečně retrospektivní (*Dceřina kletba*)

Význam sdělení (hlavní myšlenky díla):

připomenutí pradávnych morálních zásad; zodpovědnost → za chyby vždy přichází trest; připomínka lidové slovesnosti (starých lidových pověr a zvyků); morální zákony lze překonat pouze pokáním, odpuštěním nebo láskou

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

revoluce ve většině evrop. měst (1848) - v Rak-Uhersku i díky ↑ nacionalismu; Vseslovanský sjezd v Praze → povstání potlačeno (1848); František Josef I. se stává rak. císařem (1848)

Kontext dalších druhů umění:

HUDBA: romantismus (Bedřich Smetana); ARCHITEKTURA: novogotika (viz přestavba Westminsterského paláce v Londýně); i architektura v této době ovlivněna romantismem; MALBA: romantismus (Josef Mánes), ve 2. pol. 19. stol. také realismus (Jaroslav Čermák) a impresionismus (Paul Czézanne)

Kontext literárního vývoje:

na vzestupu je období realismu* (Božena Němcová (*Barunka*), Karel Havlíček Borovský (*Kráľ Láva*), Charles Dickens (*David Copperfield*, *Ponurý dům*), Charlotte Brontëová (*Jana Eyrová*), Fjodor Michajlovič Dostojevskij (*Dvojník*)), naopak postupně upadá vliv romantismu* (Edgar Allan Poe (*Havran*)); řada českých autorů se po r. 1858 sdružuje do tzv. generace Májovců*; zároveň dozrívá české národní obrození*, charakteristické silným vlastenectvím

AUTOR - život autora:

Karel Jaromír Erben (1811-1870) – český spisovatel, historik, právník, překladatel, archivář, **obrozenec** a sběratel českých lid. písní, básní a pohádek;

představitel romantismu* a zakladatel moderní české balady*; nar. v Miletíně → gymnázium v Hr. Králové → filozofie a práva v Praze (přátelství s K.H. Máchou a Fr. Palackým) → zájem o historii a národopis → svatba → od r. 1851 archivářem města Prahy, poté vysokým úředníkem → r. 1853 vyšla poprvé sbírka Kytice → smrt dětí a manželky → zhoršení zdrav. stavu → umírá r. 1870 v Praze (59 let); ZAJÍMAVOSTI: na sbírce *Kytice* pracoval 20 let

Vlivy na dané dílo:

zájem o lidovou slovesnost; práce archiváře; staré české lidové báje a pověsti

Další autorova tvorba:

aktivní literární tvorba, vědecká činnost (lit. a polit. dějiny) + sběr ústní lidové slovesnosti; LID. SLOVESNOST: *Sto prastarónárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních*; POHÁDKY: *Dlouhý, široký a bystrozraký: Tri zlaté vasy děda Vševeda; Pták Ohnivák a liška Ryška; Zlatovláska*; LIDOVÉ PÍSNE: *Písnné národní v Cechách*; VLASTENECKÁ DILA: *Mladší bratr, Večer*; HISTORICKÁ DILA: např. *Rukopis museijní letopisů Kosmových*

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

HUDBA: symfonické básně Antonína Dvořáka (*Polednice, Vodník, Zlatý kolovrat, Holoubek*);

DIVADLO: parodie díla v praž. divadle Semafor; FILM: *Kytice* (7 zfilm. básní; 2000) - režie: F. A. Brabec

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo bylo veřejností vnímáno pozitivně jako velmi vlastenecké

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

zpracování díla může působit zastarale; z dnešního pohledu může být zajímavé rozdílné chápání morálky před sto a více lety

Dobová kritika díla a její proměny:

pozitivně vnímala dílo i lit. kritika (narozdíl od dříve vydaného Máchova *Máje*)

Srovnání s vybraným literárním dílem:

Edgar Allan Poe – *Havran* (v této básni se také objevuje motiv přehnaného lpění na mrtvém, podobně jako v baladě *Svatební košile*)

Ukázka:

*U lavice dítě stálo,
z plna hrdla křčelo.
„Bodejž si jen trochu málo,
ty cikáne, mčelo!*

*Poledne v tom okamžení,
táta přijde z roboty;
a mně hasné u vaření
pro tebe, ty zlobo, ty!*

*Mič, hle husar a kočárek -
hrej si - tu máš kohtouta!
Nez kohout, vůz i husárek
bouch, báč! leti do kouta.*

*A zas do hrozného křiku -
i bodejž té srsei sám!
„že na tebe, nezvedníku,
Polednici zavolaám!*

*Pojď si proň, ty Polednice,
pojď, vem si ho, zlostníka!“
A hle, tu kdos u světlice
dvěře zlehka odmyká.*
(z balady *Polednice*)

balada - epická, lyricko-epická nebo lyrická báseň; ponurý děj; často s tragickým koncem; původně založené na lidových pověrách a zvycích (K.J. Erben) – ve 20. stol. se v nich začíná objevovat sociální podtext (Jan Neruda, Jiří Wolker, Jaroslav Vrchlický, Petr Bezruč) **personifikace** - přisypování lidských vlastností neživým věcem/zvivotům **romantismus** - lit. směr; nev. rozvoj v 1. pol. 19. stol.; vznik zřejmě v Anglii; lyrická (nedějová) poezie, lyricko-epické žánry i román; ZNAK: konflikt mezi vnitřním a vnějším (reálným) světem; vnitřní rozervanost lid. hrdiny, který se vzpírá spol. konvencím; ZÁSTUPCI: Oscar Wilde, A. Dumas st., Alexander S. Puškin, Karel H. Mácha, Karel J. Erben **české národní obrození** - OBDOBA: poslední třetina 18. stol. - r. 1848; CIL: pozvednutí českého jazyka a vlastenectví; VÝZNAMNÍ OBROZENCÍ: Josef Dobrovský, Josef Kajetán Tyl, Josef Jungmann, B. Němcová, Karel Hynek Mácha, Karel J. Erben, František Palacký, aj. **zvukomalba** - vyvolání dojmu reálného zvuku nebo upomínky na něj **eufemismus** - zmírnění či zlehčení nepříjemné skutečnosti **anafora** - opakování slov/skupin slov na začátku po sobě jdoucích vět či veršů; CIL: zdůraznění textu **metafora** - přenesení významu na základě vnější podobnosti (*zub pily, kapka štěsti*); zub nemá s pilou nic společného, ale tvarem se podobá hrotům na pile; kapka = trochu) **archaismus** - zastaralý jazykový prvek (např. platiti, dychati, regiment (= pluk), leč (= avšak), narozdíl od historismu může označovat i skutečnost (věc), která stále existuje **epizeuxis** - opakování slov po sobě v jednom verši (řádku) **májovci** - skupina českých spisovatelů ve 2. pol. 19. stol., kteří navazovali na odkaz Karla Hynek Máchy